

นี้แหละโลก : การวิวาทะของสองโลก*

สายวรุณ น้อยนิมิตร**

นี้แหละโลกเป็นนวนิยายขนาดยาวที่สะท้อนให้เห็นความคิดตามหลักพุทธศาสนาที่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดาของโลก ดอกไม้สดเขียนเรื่องนี้ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งขณะนั้นเธอมีอายุเพียง ๓๕ ปี ต่อมานวนิยายเรื่องนี้ได้แปลเป็นภาษาญี่ปุ่นและได้รับรางวัลในการประกวดนวนิยายที่ญี่ปุ่น

อีก ๕ ปีต่อมา พ.ศ. ๒๕๔๘ ดอกไม้สดเขียนนวนิยายอีกเรื่องหนึ่ง มีเนื้อเรื่องเป็นตอนต่อจากเรื่องนี้แหละโลก โดยมีตัวละครชุดเดียวกัน กล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยจอมพลป.พิบูลสงคราม ตัวละครแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์สภาพบ้านเมืองในช่วงสงครามที่เกิดขึ้นเวลานั้น แต่ดอกไม้สดถึงแก่กรรมเสียก่อนที่จะเขียนจบ เมื่อมีผู้นำมาพิมพ์เผยแพร่จึงให้ชื่อเรื่องว่า *วรรณกรรมชิ้นสุดท้าย*

นักวิชาการส่วนใหญ่มักจัดให้นี้แหละโลกเป็นนวนิยายแนวสัจนิยม (realism) คือเป็นเรื่องที่เลียนแบบเหตุการณ์จริงในสังคมผสมกับจินตนาการของผู้เขียน โดยมุ่งตีแผ่แง่มุมต่างๆ ของชีวิตมนุษย์ที่มีความแตกต่างกันทั้งด้านบุคลิกลักษณะ หน้าที่การงาน และนำเสนออารมณ์ความรู้สึกทัศนคติที่มีต่อเรื่องต่างๆ อย่างเหมือนจริง เพื่อแสดงให้เห็นถึงแก่นแท้และความเป็นไปของชีวิต

เมื่อพิจารณาบริบททางสังคมแล้ว จะเห็นว่าดอกไม้สดเขียนเรื่องนี้ในช่วงที่สังคมให้ความสนใจเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะในครอบครัวขุนนางที่ส่งบุตรหลานไปศึกษาต่างประเทศและได้นำวิถีชีวิตแบบตะวันตกมาเผยแพร่ในสังคมไทย และยังสามารถสร้างค่านิยมใหม่ ที่เห็นว่าการดำเนินชีวิตแบบคนตะวันตกเป็นเรื่องของความทันสมัยและศิวิไลซ์ทัดเทียมหน้าผู้อื่น ดอกไม้สดได้ใช้สายตาและความคิดของตัวละครหลายตัวทำหน้าที่วิพากษ์วิจารณ์สังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นความคิดและค่านิยมบางประการของคนในสังคมที่เกิดขึ้นช่วงนั้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนชั้นไปสู่สังคมทุนนิยม ขณะเดียวกันดอกไม้สดก็ตั้งใจจะนำเสนอความเป็นไปของชีวิต ที่สุดท้ายแล้วก็ไม่อาจหนีพ้นความตาย นวนิยายเรื่องนี้ จึงมีจุดที่น่าสนใจอยู่ที่มิใช่ขยายระยะระหว่างหนุ่มสาว แต่เป็นเรื่องที่แสดงถึงความเป็นไปตามกิเลสทางโลก ไม่ว่าจะเป็นการมีทรัพย์สินเงินทอง เกียรติยศชื่อเสียง ความปรารถนาในรัก โลภ โกรธ หลง แต่ขณะเดียวกันก็มุ่งเน้นให้เห็นความเป็นอนิจจังของชีวิตไปพร้อมกันด้วย

ความเป็นไปทางโลก

เรื่องนี้กล่าวถึงครอบครัวขุนนางคือ พระยาสุรมนตรี มีบุตรชายชื่อพระยาพิพัฒน์พัลลภ เสียชีวิตแล้ว คงเหลือแต่บิดาในวัยชราและดาพิการ อยู่กับคุณหญิงลมุน ลูกสะใภ้ และหลานคือ มนตรี

* พิมพ์ครั้งแรกใน ทางสายใหม่แห่งวรรณกรรมไทย: ทศนะวิจารณ์ต่อนวนิยายยุคแรก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมานาต, ๒๕๔๘: ๔๗-๕๙.

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปชา จินตนา เลขา ศัลยาและขนิษฐา ศัลยาเป็นหลานสาวที่มักจะคอยดูแลเอาใจใส่คุณตาจนกลายเป็นหน้าที่ ชีวิตประจำวันของเธอหมดไปกับการปรนนิบัติคุณตาและใช้เวลาว่างในการอ่านหนังสือ ความที่ไม่ชอบเรื่องความสวยความงาม เธอจึงมีความคิดแตกต่างกับพี่สาวน้องสาวผู้นิยมยินดีกับการแต่งตัวและสนใจอยู่แต่การเลือกผู้ชายที่จะมาเป็นคู่

ศัลยามีเพื่อนรักคือยุพา ธิดาคนโตของพระยาสุรพกิจนิเทศ ซึ่งตั้งบ้านเรือนไม่ห่างกันนัก ยุพาชอบการอ่านหนังสือเช่นเดียวกับศัลยา ทั้งสองจึงมักพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ อยู่เสมอ มนตรีสมรสแล้วกับบุหงา หญิงสาวที่ศัลยาเห็นว่ามีความริยาไม่คู่ควรกับพี่ชายของเธอ ส่วนปชาก็มีหญิงสาวที่เลิ่ยงดูเป็นภรรยาเก็บคนหนึ่ง พี่น้องต่างทำเป็นไม่รับรู้เรื่องนี้ ปชาเองก็มีท่าทีสนใจสำหรับน้องสาวคนกลางของยุพา แต่ยังคิดที่ตนยังไม่เลิกรากับหญิงนั้น

บ่ายวันอาทิตย์ที่บ้านของศัลยา มักจะเป็นแหล่งรวมชายหนุ่มเพื่อเล่นเทนนิส และพบปะกับหลานสาวๆ ของพระยาสุรมนตรี ด้วยการชักนำของมนตรีและปชา ชายหนุ่มที่มาประจำได้แก่ สโรช สนอง และสมุทร ทั้งสามเป็นหนุ่มโสดที่มาสืบสาวใจน้องสาวของเพื่อน สโรชมีท่าทีสนใจศัลยา แต่เธอเห็นพี่สาวและน้องสาวทำท่าสนใจอยู่ก่อนแล้ว ศัลยาจึงมักเห็นว่าตนเป็นส่วนเกินของกลุ่มหนุ่มสาว แม้จะได้รับการกระซิบกระซาบให้ไปเที่ยวด้วย แต่เธอก็จะอยู่ห่างๆ ชายหนุ่มเหล่านั้น ต่อเมื่อเธอได้รู้จักกับทวิช สกุลใหม่ ด้วยการแนะนำของ ชิด ชายหนุ่มที่มากด้วยความสามารถแต่ไม่มีใครทราบเรื่องชาติกำเนิดของเขา ศัลยาชอบสนทนากับทวิช เพราะเห็นว่ามีหลายเรื่องที่จะสนใจคล้ายกันและแลกเปลี่ยนทัศนะกันได้โดยไม่สร้างความอึดอัดให้

ต่อมาเมื่อหนุ่มสาวได้มีโอกาสไปดูละคร เดินรำ และรับประทานอาหารนอกบ้านบ่อยขึ้น ก็ทำให้เกิดความสนิทสนมกัน จนสนองแน่ใจว่าตนชอบเลขา และได้เป็นคู่หมั้นกันในเวลาต่อมา สมุทรนั้นที่แรกสนใจจินตนาจนออกนอกหน้า แต่ตนมีปัญหาเรื่องหนี้สินที่เกิดจากการซื้อรถและเล่นพนันม้า จนต้องกู้เงินจากชิด ชิดจึงแนะนำให้สมุทรเลือกผู้หญิงที่ร่ำรวยเพื่อจะได้ปลดหนี้สิน ในที่สุด สมุทรก็ตัดสินใจเลือกขวนชม หญิงสาวที่มีเรือนร่างใหญ่มาก ลูกเศรษฐีที่ประกาศว่าใครมาขอลูกสาวก็จะแถมเงินให้ จินตนาผิดหวังมากจึงหันมาสนใจสโรช ทั้งๆ ที่ทราบดีว่าขนิษฐาชอบสโรชอยู่ก่อนแล้ว ศัลยารู้สึกว่าสโรชเองก็มีท่าทีที่จะทำให้ทั้งพี่และน้องของเธอกลายเป็นคู่แข่งทางความรัก จนกระทั่งสโรชไปต่างจังหวัดหลายวัน และส่งผู้ใหญ่มารุ่ขอจินตนา ขนิษฐาถึงกับลี้มเจ็บอยู่หลายวันจนต้องไปตากอากาศที่หัวหิน ศัลยาสะเทือนใจกับเรื่องที่เกิดขึ้นกับพี่น้องของตนมาก

เมื่อขนิษฐาหายจากอาการเจ็บป่วย ยุพาก็ชวนให้ศัลยาไปเที่ยวหัวหินเพื่อเป็นการพักผ่อนศัลยาเป็นห่วงอาการป่วยของคุณตาไม่อยากไป แต่เมื่อคุณตาบอกให้ศัลยาไปเที่ยวกับยุพา ศัลยาจึงได้ออกเดินทางไปกับครอบครัวของยุพา และได้พบกับทวิชและชิดอีกครั้ง ศัลยาเคยสนทนากับทวิชเพียงลำพังหลายครั้ง ทั้งสองมีความรู้และความสนใจเรื่องต่างๆ คล้ายกันมาก ไม่ว่าจะเป็นการสงคราม ซึ่งศัลยามักอ่านข่าวให้คุณตาฟังอยู่เสมอ หรือจะเป็นเรื่องปรัชญาชีวิต เรื่องศิลปะจนศัลยาเริ่มมีใจให้ทวิช โดยที่ไม่สนใจจะติดตามเรื่องชาติกำเนิดของเขา แต่เมื่อได้พบกันครั้งนี้คุณพ่อของยุพาทามถึงตระกูลของ

ทวิช จึงทราบว่าเขาเป็นลูกของที่หลวงเทพอักษร และเป็นหลานพระยาศิริทัตเทพอักษร ส่วนซิดนั้น เป็นลูกแม่นมที่เลี้ยงทวิชมาตั้งแต่เด็ก ศัลยาดีใจที่ทวิชเป็นคนมีเชื้อสายขุนนางเช่นกัน

หลังจากศัลยาไปหิวหินไม่กี่วันก็ได้รับโทรเลขให้กลับบ้านด่วนเพราะคุณตาเจ็บหนัก เมื่อกลับมาได้ไม่กี่ชั่วโมงคุณตาก็เสียชีวิต ศัลยาอยู่ช่วยจัดการงานศพของคุณตาจนร่างกายทรุดโทรมลง ประกอบกับเมื่อเธอทราบนางสงวนภรรยาเฒ่าของคุณตามาขอแยกไปอยู่ต่างจังหวัดหลังจากที่ได้มรดก นิดหน่อยจากการเปิดพินัยกรรม โดยจะพาเด็กหญิงก๊อแก้วผู้เป็นลูกสาวไปด้วย ศัลยาก็มีจิตใจห่อเหี่ยว ยิ่งขึ้นด้วยความสงสารในชะตากรรมของคนทั้งสอง

ต่อมาไม่นาน ซิดก็หาโอกาสสนทนากับศัลยาเพียงลำพังเพื่อขอความรักจากเธอ ทั้งๆที่ยังอยู่ในระหว่างไว้ทุกข์ ศัลยาปฏิเสธชัดเจนและไม่ให้รอไม่ว่านานเพียงใดก็ตาม ศัลยาเสียใจและสลดใจกับชะตากรรมของตนยิ่งขึ้นไปอีก ที่คนมาขอความรักจากตนเป็นซิด แทนที่จะเป็นทวิช ผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทุกประการ และยังคงคิดว่าซิดคงจะตกลงกับทวิชมาแล้ว และทวิชคงจะหลีกทางให้เพื่อน ไม่นานต่อมาขุพามาเยี่ยมศัลยาและมาแจ้งข่าวดีให้ทราบว่า ทวิชได้ส่งผู้ใหญ่มาสู่ขอยุพาแล้วซึ่งเธอก็ไม่ขัดข้อง ศัลยายังเสียใจสะเทือนใจหนักขึ้นไปอีกแต่เธอก็ยินดีกับเพื่อนที่จะได้แต่งงานกับบุคคลที่คู่ควรเช่นนั้น ในกลางดึกของคืนนั้นเอง ศัลยาก็มีอาการหัวใจกำเริบ และถึงแก่ชีวิตในห้องนอนของเธอเพียงลำพัง

ความรู้สึกลึกซึ้งของศัลยาที่แสดงให้เห็นการกระทำของตัวละครชายหญิงข้างต้นนี้ ล้วนแสดงถึงความหมายของคำว่า “โลก” หรือ “โลกียะ” ไว้อย่างชัดเจน คือมีความปรารถนาธรรมชาติของมนุษย์ทั่วไปในทางโลกที่คิดแต่เรื่องโลกธรรม ๘ คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุขและทุกข์ เป็นของธรรมดาของโลก หากผู้ใดยึดติดว่ามีหรือว่าเสื่อมไปแล้วยอมเป็นทุกข์ทั้งสิ้น ดังที่ศัลยามักครุ่นคิดถึงเรื่องนี้อยู่เสมอเมื่อได้เห็นความเป็นไปของคุณตาที่ต้องพิการในบ้านปลายของชีวิต ทั้งที่แต่ก่อนเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถ เคยมีศตราบรรดาศักดิ์และอำนาจ จากชีวิตที่ผันผวนของคุณตาและต้องทนอยู่อย่างทุกข์ทรมานนี้เอง ทำให้ศัลยาใช้ชีวิตแตกต่างกับหญิงสาวทั่วไป ในสายตาของพี่น้องและชายหนุ่มที่แวะเวียนไปมาหาสู่ในบ้านหลังนี้จึงเห็นว่าเธอมีความคิดแปลกแตกต่างกับหญิงอื่น รวมทั้งพฤติกรรมทั่วไปด้วย เช่น การชอบอ่านหนังสือ สนใจดนตรีทุกชนิดแต่ไม่รักสวยรักงาม ไม่สนใจผู้ชาย และไม่มีการจีบของหญิงสาวแม้แต่ผู้น้อย

ความเป็นไปทางโลกที่ปรากฏแก่สายตาของศัลยาเกือบตลอดทั้งเรื่อง ก็คือความปรารถนาในการมีคู่ครองของหนุ่มสาว เมื่อเธอตกอยู่ในวงล้อมของคนเหล่านั้น เธอก็ได้รับรู้ถึงการสรรเสริญ นินทา และรวมถึงการแสดงความปรารถนาอย่างออกนอกหน้าโดยเฉพาะพี่สาวน้องสาวของเธอ ซึ่งเธอเห็นว่าไม่เหมาะสมกับกุลสตรีแม้แต่ผู้น้อย แม้ว่าบางครั้งเธอจะเห็นด้วยว่าการแสวงหาความรักและคู่ครองจะมีใช่เป็นเรื่องแปลกที่ชายหนุ่มหญิงสาวซึ่งมีวัยอันสมควรจะพยายามค้นหาทางให้ตนเองสมหวังในเรื่องดังกล่าวก็ตาม แต่สำหรับศัลยาผู้มีความไตร่ตรองมากกว่าผู้อื่นหลายเท่า ก็เห็นว่าเป็นเรื่องที่ไม่ควร

เก็บงาไว้มากกว่า แม้ว่าในที่สุดแล้วการเก็บงาความรู้สึกไว้จะทำให้ทุกอย่างสาบสูญไป จนศัลยานั่นเองที่เป็นฝ่ายสูญเสีย แต่การสูญเสียนั้นก็นำมาสู่การเกิดพุทธิปัญญา ตระหนักรู้ถึงความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาตามกฎไตรลักษณ์ในพุทธศาสนา ชีวิตของศัลยาข้างต้นทำให้เราเห็นถึงความเป็นสัจธรรมของชีวิตที่ว่าเมื่อยังมีลมหายใจ ก็ยังคงมีความทุกข์ความทุกข์เปลี่ยนแปลงเวียนหน้ากันมาเยือนอยู่ไม่ขาด กระทั่งเมื่อใดที่หมดลมหายใจแล้วนั่นเอง คือความสงบสุขของชีวิตที่แท้จริง

ความเป็นจริงทางโลก

นวนิยายเรื่องนี้ได้ให้ภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวขุนนางไว้อย่างค่อนข้างละเอียด ซึ่งนอกจากจะแสดงถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนในครอบครัวแล้ว ดอกไม้สดยังให้ภาพบ้านที่มีคนใช้หลายคน และแต่ละคนก็มักจับกลุ่มกันนินทานาวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นไปของคนในบ้าน ที่น่าสนใจก็คือ ดอกไม้สดได้ให้ความสำคัญของบรรดาคนใช้เหล่านี้ถึงเงินเดือนที่พวกเขาได้รับ ซึ่งก็จะให้รายละเอียดด้วยว่ากว่าจะได้เงินมา ต้องทำงานอะไรบ้าง ดังที่บรรยายว่า “ได้เงินเดือนๆ ละ ๑๐ บาท หน้าที่ของนางคือ ดูแลรักษาความสะอาดบนตึกชั้นบน มีเด็กชายหนึ่งหญิงหนึ่งเป็นลูกมือ ส่วนสามีของนางมีเงินเดือนๆ ละ ๑๕ บาท เป็นคนสนิทของเจ้าคุณเจ้าของบ้าน”

การให้ภาพของคนทำงานแลกกับเงินเดือน ทำให้เห็นว่าผู้คนในสังคมต่างตระหนักถึงความสำคัญของเงินตรา ซึ่งนอกจากจะอำนวยความสะดวกทั้งปวงให้ได้แล้ว ยังให้อำนาจทางเศรษฐกิจแก่บุคคลผู้นั้นอีกด้วย การให้ตัวละครครุ่นคิดแต่เรื่องเงินและค่าใช้จ่ายอยู่แทบจะตลอดเวลาทั้งเรื่องนั้น ก็ยิ่งสะท้อนให้เห็นว่าค่านิยมในสังคมช่วงที่ดอกไม้สดเขียนนวนิยายเรื่องนี้ น่าจะให้ความสำคัญกับเงินตรามาก เพราะงานสังคมทุกอย่างต้องใช้เงิน ไม่ว่าจะเป็นการไปดื่มกินนอกบ้าน การพบปะสังสรรค์ตามงานเลี้ยง การไปชมภาพยนตร์ ละครและเดินร่ำตามแบบสังคมตะวันตกในยามค่ำคืน ตลอดทั้งเรื่องจะเห็นถึงการใช้จ่ายเงินทองไปกับการมีรถยนต์ การตัดเย็บเสื้อผ้าที่หรูหรา การจัดเลี้ยง การรับประทานอาหารตามภัตตาคาร ซึ่งมักจะดื่มวิสกี้ และสูบบุหรี่กันเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ ยังมักจะให้ตัวละครแสดงถึงค่าของเงินเมื่อมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายสิ่งของต่างๆ เช่น การซื้อหนังสือที่มีราคาเท่ากับ “ค่ากับข้าวที่บ้านนี้ตั้งวันหนึ่ง” (หน้า ๑๕๕) หรือต้องซื้อทุเรียนที่มีราคาถึง ๑๒ บาทเพื่อเห็นแก่เพื่อนบ้านที่ขืนเอามาขายให้ในขณะที่เธอได้ค่าเบี้ยเลี้ยงทั้งเดือนเพียงแค่ ๑๕ บาทเท่านั้น

ดอกไม้สดยังได้เสนอความคิดเกี่ยวกับอำนาจทางเศรษฐกิจ ผ่านภาพที่ตัดกันระหว่างเจ้าหนี้คือซิด กับลูกหนี้คือสมุทร ซิดมีอาชีพเป็นนายหน้า ออกเงินให้กู้แล้วคิดดอกเบี้ย และซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร หรือแม้แต่การเป็นพ่อสื่อแนะนำให้สมุทรแต่งงานกับชนชั้นลูกสาวของเศรษฐีผู้หนึ่ง เพื่อจะได้เงินมาใช้หนี้ตน ซิดก็ได้ทำหน้าที่นี้อย่างไม่ขาดไม่เงิน และเชื่อมั่นว่าสิ่งที่ตนทำไปนั้นถูกต้องแล้ว บทสรุปความคิดของซิดที่มีต่อการเป็นผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจนั้น อยู่ในตอนที่ซิดขอความรักจากศัลยา เขากล่าวว่า “คุณจะเรียกเรื่องอะไรกับผมเท่าไร ผมยอมสู้ทั้งนั้น อย่าว่าแต่เงินทองทรัพย์สินสมบัติ ถึง

ตัวผมผมก็ยอมให้คุณใช้ได้ทุกอย่าง บ้านของผมที่ผมอยู่เดี๋ยวนี้มันซ่อมช่อไปหน่อย แต่ถ้าคุณตกลง ผมจะสร้างบ้านใหม่ ถมเถไป ที่ดีๆ จะเอาสักกี่ที่ก็ได้ ผมจะให้คุณให้สมหน้าสมตา ผมเห็นใจคุณว่าดี เป็นแก้ว เวลาอยู่กับผมแล้ว คงไม่ถูกแม่ผมหรือญาติพี่น้องของผม” (หน้า ๘๐๓) คำพูดนี้แสดงให้เห็นถึงวิธีคิดที่คุกคามด้วยอำนาจทางเศรษฐกิจ แม้ว่าจะเป็นถ้อยคำที่ดูประหนึ่งว่ายอมลงให้แก่ฝ่ายเรียกร้อง แต่ก็ถือว่าตนเป็นฝ่ายมีอำนาจกำหนดชะตากรรมของอีกฝ่ายหนึ่งได้ทันทีที่ยอมรับข้อตกลง

ส่วนอีกภาพหนึ่งคือการเป็นลูกหนี้ สมุทรรั้นเป็นเพียงข้าราชการที่มีเงินเดือนไม่มากนัก แต่ด้วยความอยากทันสมัย และเห็นแก่ความสะดวกสบายตามสมัยนิยม เขาลงทุนซื้อรถยนต์มาขับ และเมื่อไม่อาจปลดหนี้ได้ ก็ยอมลดเกียรติให้สาวใช้ของตนไปกู้เงินจากคนที่มีอาชีพทางนี้ จนกระทั่งหนี้สินพอกพูน สมุทรรจึงต้องหาทางกู้ยืมเงินจากแหล่งใหม่ คือ ชิด หลังจากที่ได้ปรับทุกข์กับสาวใช้เรื่องเงินกู้แล้วทราบความจริงว่าสาวใช้ของตนก็มีอาชีพออกเงินกู้เช่นกัน สมุทรรถึงกับกล่าวเปรียบเทียบกับว่า “ข้าได้เงินเดือนตั้ง ๓๐๐ บาท ข้าต้องเป็นหนี้เขา แก่ได้เดือนละ ๘ แก่ให้เขากู้ได้ ก็ต้องนับว่าแกรวยกว่าข้าแล้วก็ดีกว่าข้าเยอะ” (หน้า ๓๖๕) และในที่สุด สมุทรรก็แก้ปัญหาเศรษฐกิจของเขาด้วยการแต่งงานกับหญิงสาวที่มีเงินมากพอจะปลดหนี้ให้แก่เขาได้ และยังเอื้อให้เขาใช้ชีวิตต่อไปได้อย่างสุขสบาย โดยไม่ต้องคำนึงถึงการถูกดูหมิ่นเกียรติจากคนในสังคม

นวนิยายเรื่องนี้ นอกจากจะแสดงถึงการให้ความสำคัญในเรื่องหน้าตาของคนในสังคมที่ต่างก็ยึดถือกันด้วยทรัพย์สินเงินทอง ไม่ว่าจะเป็นการมีบ้านช่องใหญ่โตสวยงาม มีสนามเทนนิสในบ้าน มีเสื้อผ้าตามสมัยนิยมแต่งตัวไปชมภาพยนตร์และมีเงินจับจ่ายใช้สอยได้อย่างไม่น้อยหน้าคนในสังคมแล้ว ทรัพย์สินเงินทองยังกลายเป็นปัจจัยของการเลือกคู่อีกด้วย แต่เดิมนั้น อาจคำนึงถึงชาติกำเนิดที่ทัดเทียมกัน หรือหน้าที่การงาน ที่เป็นเจ้าคนนายคน ซึ่งในเรื่องนี้ ก็ยังคงให้ความสำคัญในเรื่องดังกล่าว และเพิ่มการต่อรองอำนาจทางเศรษฐกิจไว้ด้วย ดังที่คุณหญิงสรรพกิจนิเทศ ไม่ยอมยกสุรางค์รัตน์ให้แก่นัย เพราะเห็นว่าเป็นข้าราชการที่มีเงินเดือนเพียง ๑๖๐ บาท ซึ่งลูกสาวน่าจะจะได้แต่งงานกับชายหนุ่มที่มีเงินเดือน ๒๐๐ บาทขึ้นไป หรือเรื่องของนางสาวชวนชม ที่บิดาของเธอร่ำรวยมากจนมีการชุบฉิบนิทานในหมู่ชายหนุ่มว่า “เขาดั่งราคาลูกสาวไว้ ๕๐,๐๐๐ แต่ไม่ใช้ราคาขายหรอกนะ ราคาให้...” (หน้า ๖๐๕) หรือในตอนนี้นายสนองมาสู่ขอเลขา บุตรีของคุณหญิงลมุน คุณหญิงลมุนไม่ชอบนายสนอง เมื่อทราบว่าบิดาของนายสนองมีบรรดาศักดิ์เพียงชั้นขุนก็ยังทำให้ความพอใจลดน้อยลงไปอีก แต่พอได้ฟังความเห็นของมนตรีและปชา ซึ่งแสดงให้เห็นไปทางไม่มีความประพฤติน่ารังเกียจอย่างใด ทั้งเป็นผู้ที่มีหลักทรัพย์พอสมควร คุณหญิงก็รับไว้ให้สามีช่วยพิจารณา การมีอำนาจทางเศรษฐกิจจึงเป็นค่านิยมใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมช่วงเวลาดังกล่าวและกลายมาเป็นเรื่องที่คนในสังคมให้ความสำคัญมากขึ้นในสังคมวัตถุนิยมดังเช่นปัจจุบัน

ศัลยา กับ โลกทางธรรม

ศัลยา เป็นตัวละครที่มีความคิดและพฤติกรรมแตกต่างกับตัวละครอื่นอย่างเห็นได้ชัด ดูเหมือนว่า ดอกไม้สดสร้างศัลยาให้เป็นตัวละครในอุดมคติ ที่นอกจากจะครุ่นคิดถึงการปฏิบัติตนอยู่ในกรอบประเพณีด้วยบุคลิกแบบคนแก่เกินวัยแล้ว ศัลยายังเป็นตัวละครรุ่นใหม่ที่ดีจะ “วาง” การกระทำของตัวละครรุ่นใหม่วัยกัน แต่กลับเอาใจใส่ชีวิตความเป็นอยู่และห่วงใยความรู้สึกของคนรุ่นก่อน

ความที่ไม่ยอมทำตามตามสมัยและไม่เปลี่ยนค่านิยมไปตามหญิงสาวคนอื่นที่สนใจแต่การแต่งตัว การเลือกคู่และคอยแต่จะประชันขันแข่งกันไม่ยอมให้ใครเกินหน้าตนนั้น เป็นผลให้ศัลยา มักทำอะไรเข้ากับพี่น้องไม่ค่อยได้ จึงเลือกที่จะอยู่ตามลำพังกับหนังสือ การอยู่กับตัวเองมากๆ ทำให้เป็นคนช่างคิดและสำรวจใจตนเองเสมอ เธอจึงเป็นผู้รู้จักตนเองได้ดี รู้ความปรารถนาในใจตน แต่ด้วยสภาพร่างกายที่อ่อนแอ คือเป็นโรคหัวใจ ทำให้ศัลยาไม่อาจทำสิ่งใดได้มากตามที่ใจปรารถนา และเมื่อได้รับความกระทบกระเทือนใจ ศัลยาก็มักจะเจ็บป่วยได้ง่าย

ดอกไม้สดน่าจะสร้างตัวละครศัลยาขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นถึงชีวิตในโลกแห่งอุดมคติ คือเป็นตัวละครที่ดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความพอเหมาะพอควร ถูกต้องตามจารีตประเพณี รู้จักยับยั้งชั่งใจ แต่ก็กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นขัดแย้งในสิ่งที่ตนเห็นว่าไม่ควรจะเป็นเช่นนั้น มีความเป็นตัวของตัวเองสูง รับผิดชอบในหน้าที่การงาน คิดห่วงใยแต่ความรู้สึกของผู้อื่น ฯลฯ คุณลักษณะเหล่านี้เองที่ทำให้ศัลยาไม่ค่อยเป็นที่ชอบใจของพี่น้อง ศัลยาจึงเป็นตัวละครที่ถูก “กั้น” ออกไปจากโลกที่เต็มไปด้วยความสุข ความทุกข์ และความลุ่มหลงมัวเมาทางโลกิยะ และให้เข้าไปสู่โลกของโลภุระ คือ การพบความสุขอย่างแท้จริง คือมีความตายเป็นที่สุดในตอนท้ายของเรื่อง

ชีวิตท่ามกลางสองโลก

ในขณะที่นวนิยายเรื่องนี้แสดงภาพตัดกันระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ ดอกไม้สดก็ได้ให้ภาพของข้าราชการคนหนึ่งที่มีเบื้องหลังเป็นนายหน้าออกเงินเช่นกัน แต่ไม่สนใจจะคิดดอกเบี้ย นั่นก็คือ ทวิช เงินส่วนใหญ่ที่นายชิดเอามาให้คนทั่วไปกู้ยืม ส่วนใหญ่แล้วเป็นของทวิช แต่นายชิดนำไปคิดดอกเบี้ยเพิ่มอีกมาก ทวิชจึงเป็นตัวละครที่มีชีวิตอยู่บนพื้นฐานทางสายกลาง เป็นเจ้าหนี้ที่มีความเห็นอกเห็นใจลูกหนี้ เช่นเดียวกับสถานะของเขาในสังคม กล่าวคือผู้คนทั่วไปรู้จักทวิชในนามของนักธุรกิจหนุ่ม แต่ขณะเดียวกันเขาก็ดำรงข้าราชการทหารไว้อย่างมีเกียรติด้วยเช่นกัน แต่การดำเนินชีวิตของทวิชก็ต้องพึ่งพานายชิดอยู่มาก จนอาจกล่าวได้ว่าหากไม่มีนายชิด ทวิชก็คงอยู่โดยลำพังในสถานการณ์ปัจจุบันได้ยากเพราะเขาคงไม่อาจทวงหนี้คืนได้จากลูกหนี้ของเขา และก็ต้องหลบหน้าลูกหนี้เพราะเกรงว่าพวกเขาจะไม่สบายใจอีกด้วย บทบาทของทวิช อาจแสดงให้เห็นว่า การดำรงอยู่ทั้งอย่างมีเกียรติและมีรายได้จากการออกเงินกู้เป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนัก แม้จะดูเหมือนว่าเขาจะมีความสุข แต่ในความเป็นจริงเขาก็มีความทุกข์จากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในใจของเขานั่นเอง

ลักษณะการเป็นคนกลางเช่นนี้ปรากฏในตัวละครหลายตัว ไม่ว่าจะเป็นยุพา ที่พยายามจะประสานความคิดระหว่างพ่อและแม่กับความคิดของคนรุ่นใหม่อย่างสุรางค์รัตน์ หรือ ศัลยาที่ก็พยายามจะให้พี่ชายพาเหลนมาพบกับทวดในวันครบรอบวันเกิด เมื่อพี่ชายพาตุ๊กมาหาทวดตามคำแนะนำของศัลยา เธอก็ปลื้มใจมากที่คนสองวัยได้มาพบกันซึ่งนับเป็นมงคลของเหลนและตัวพี่ชายของเขาเอง ตัวละครเหล่านี้ เป็นสื่อสะท้อนของทางเดินสายกลางที่แม้บางครั้งจะเกิดความขัดแย้งในใจที่จะเลือกดำรงชีวิตบนเส้นทางนี้ แต่ดอกไม้สดก็แสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องที่พึงกระทำ ท่ามกลางสภาพสังคมที่ปรับเปลี่ยนไป จากสังคมเกษตรและวัฒนธรรมไทยเดิมมาสู่สังคมทุนนิยมและการรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง

ตัวละครหลายตัวของดอกไม้สด เช่น ทวิช มีโอกาสไปศึกษาที่อังกฤษ เขาตัดขาดจากนามสกุลเดิมของบิดา จนต้องตั้งนามสกุลขึ้นชื่อว่า สกุลใหม่ แต่ในที่สุดก็ต้องกลับมาสืบเชื้อสายว่าตนเป็นลูกหลานของขุนนางในสกุลเดิมอยู่ดี หรือตัวละครอย่างศัลยา ที่เป็นผู้หญิงสมัยใหม่ มีความรู้ รักการอ่าน กล้าแสดงความคิดเห็นแม้แต่ในเรื่องสงครามต่างชาติ สามารถพิมพ์คิดไทยและอังกฤษ มีความสนใจเพลงคลาสสิก ภาพยนตร์และหนังสือรางวัลโนเบลและเล่นเทนนิส แต่ขณะเดียวกัน ศัลยา ก็ยังยึดถือกรอบการอบรมสั่งสอนให้เป็นกุลสตรีที่รักนวลสงวนตัว การให้ความสำคัญกับผู้อาวุโสของบ้าน เป็นต้น

การดำเนินชีวิตบนทางสายกลางของตัวละครเหล่านี้ บางครั้งดอกไม้สดก็แสดงให้เห็นว่า ตัวละครเองก็เลือกที่จะปฏิบัติตามใจตน มองเพียงความปรารถนาของคนรุ่นใหม่เท่านั้น มิได้คิดคำนึงถึงกรอบประเพณีที่คนโบราณได้วางไว้หรือยึดเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตมาอย่างสงบรวมเย็นมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ดังที่ยุพาอุ้มน้องสาวตามไปอยู่กับชายคนรัก และแอบจดทะเบียนสมรสอย่างเงียบๆ ยุพาได้วิพากษ์วิจารณ์การกระทำมารดาด้วยอารมณ์เสียใจ ผิดหวังและเสียความรู้สึกดีๆ ที่เธอมีต่อท่านกับศัลยา แล้วให้ศัลยาเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์และร่วมรับรู้อย่างคนนอกกรอบคร่ำ ดังที่ยุพากล่าวว่า “มีอย่างริ คนเขามาขอลูกสาวทั้งคน “ลูก” ท่านก็ไม่ถาม พ่อของลูกท่านก็ไม่บอกให้รู้ ท่านตอบคุณพ่อว่า ท่านกลัวคุณพ่อพินเสีย พิโซ...เรื่องสำคัญเกี่ยวกับชีวิตคนทั้งคน สองคนด้วยซ้ำ แล้วก็เกี่ยวกับเกียรติของคุณพ่อของท่านเองด้วย ... “ฉันว่าคุณแม่ท่านจะเอาแต่ใจของท่าน...” (๔๗๓) เมื่อเกิดเรื่องที่น่าอับอายขึ้นและส่วนหนึ่งมาจากการแนะนำของยุพา ที่เห็นว่าน้องอาจจะสูญเสียคนรักไปตลอดชีวิต จึงได้ยุให้หนีตามกันไปนั้น กลายเป็นข้อกังขาให้ศัลยาอดคิดไม่ได้ว่า การกระทำของยุพาที่ยุยงส่งเสริมให้สุรางค์รัตน์หนีตามชายไปนั้น เป็นการสมควรแล้วหรือไม่ เพราะการกระทำนั้นนอกจากจะนำความเสื่อมเสียมาสู่ตนเอง พ่อแม่พี่น้องและเครือญาติแล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้อกตัญญูต่อวงศ์ตระกูล อีกทั้งยังจะถูกญาติของฝ่ายชายดูถูกเหยียดหยามได้อีกด้วย แต่ต่อมาอีกไม่นาน สุรางค์รัตน์และสามีก็ได้รับการอภัยจากบิดามารดาของยุพา และให้ทั้งสองเข้าบ้านได้ ซึ่งก็ได้สร้างความประหลาดใจให้แก่ศัลยาอยู่ไม่น้อย

อาจเป็นไปได้ว่าดอกไม้สดมีจุดประสงค์ให้ตัวละครทำหน้าที่แสดงความขัดแย้งระหว่างโลกที่ดำเนินไปตามกลางกิเลสมนุษย์กับโลกทางธรรมที่ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย การประสานความคิดในทาง

สายกลางคือดำรงอยู่ทั้งทางโลกและทางธรรมนี้อาจเป็นการชี้แนะให้แก่คนในสังคม โดยเฉพาะช่วงที่มีการปรับตัวเพื่อตั้งรับกับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามา ทำให้คนในสังคมหลงใหลกับกระแสทุนนิยมจนเกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจ ซึ่งไม่เพียงแต่ดอกไม้สดเท่านั้นที่ตระหนักถึงอำนาจที่ได้จากฐานเศรษฐกิจ ศรีบูรพาเองก็ได้นำเสนอสำนึกเกี่ยวกับอำนาจทางเศรษฐกิจในลักษณะมาแล้วในนวนิยายเรื่อง สงครามชีวิตจากกล่าวได้ว่านักเขียนในช่วงระยะเวลาดังกล่าวต่างเล็งเห็นความสำคัญของกระแสทุนนิยมที่โถมถึงเข้าสู่สังคมไทย จนเกิดเป็นค่านิยมใหม่ของคนไทย และเบียดบังเรื่องการรักษาเกียรติยศ ศักดิ์ศรี และความอายตามหน้าที่และบทบาทของตนในสังคมดังแต่ก่อน

กล่าวได้ว่านวนิยายเรื่องนี้ เน้นการนำเสนอเรื่องราวที่เป็นการดำเนินชีวิตซึ่งแสดงถึงความปรารถนาทางโลกของมนุษย์ และชี้ให้เห็นว่าหากได้ดำเนินชีวิตไปตามครรลองที่ถูกต้องตามแบบที่โบราณเคยหล่อหลอมกล่อมเกลากันมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ผู้ปฏิบัตินั้นเองย่อมได้รับความสุขกายสบายใจ ขณะเดียวกันก็ต้องเป็นผู้แสวงหาความรู้ ติดตามความเป็นไปในโลกที่เจริญก้าวหน้า ดังที่ยุพาและทวิชประสบความสุขในตอนท้ายเรื่อง ส่วนศัลยานั้น แม้จะจบลงด้วยความโศกเศร้าต่อชะตากรรมของตน แต่หากเมื่อได้พิจารณาอย่างถ่องแท้แล้ว จะพบว่า ด้วยความพอเหมาะพอควรของการปฏิบัติตัวและด้วยคุณความดีที่ศัลยาได้สั่งสมมา ทำให้เธอได้พบกับความสุขที่แท้จริงเมื่อไม่ต้องดิ้นรนให้ชีวิตมีลมหายใจอีกต่อไป ดังพุทธภาษิตที่ดอกไม้สดได้ยกมาไว้ในตอนจบของเรื่องว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดและเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป สังขารเหล่านั้นสงบเสียได้ เป็นสุข”
